

te opvang te vinden. Voor deze doelgroep dient er meer gewerkt te worden met woonbegeleiding, al dan niet georganiseerd door OCMW en CAW.

Anderzijds kunnen ook bovenlokale samenwerkingsverbanden tussen gemeenten een antwoord bieden op het tekort aan (geschikte) opvangplaatsen. Zo hoeven winteropvang of noodopvang, maar ook specifieke opvangplaatsen voor drugverslaafden, niet in elke (kleine) gemeente aanwezig te zijn; maar in elke gemeente moet men wel weten wat te doen indien men geconfronteerd wordt met een situatie van dak- en thuisloosheid. Dit kan enkel door middel van bovenlokale samenwerkingsverbanden.

We willen dan ook beklemtonen dat, om het aantal dak- en thuislozen terug te dringen, iedereen zijn verantwoordelijkheid moet nemen. Niet enkel op federaal of regionaal niveau kunnen maatregelen genomen worden, ook lokaal liggen er heel wat mogelijkheden open.

Lize Van Dijk*

Bibliografie

DE BOYSER, K., LINCHET, S., VAN DIJCK, L., CASMAN, M.T., VRANKEN, J. (2009). 'Onderzoek naar de OCMW-hulpverlening aan dak- en thuislozen'. Opdracht van de POD Maatschappelijke Integratie. 220 p. Feantsa (2009). ETHOS – Europese typologie van dakloosheid en sociale uitsluiting, <http://www.feantsa.org/files/freshstart/Toolkits/Ethos/Leaflet/NL.pdf> (online), gelezen op 15/05/2010.

O'SULLIVAN, E. (2008). Pathways through Homelessness: Theoretical Constructions and Policy Implications, In: DOHERTY, J. & B. EDGAR, In my caravan, I feel like superman. Essays in honour of Henk Meert 1963-2006.

De studie is te vinden op de site van de POD Maatschappelijke Integratie (www.mi-is.be). Voor meer informatie kan u terecht bij Lize Van Dijk (lize.vandijk@ua.ac.be of 03/265.53.44).

* Lize Van Dijk is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het onderzoekscenrum OASes van de Universiteit Antwerpen. Ze doet daar voornamelijk onderzoek naar de hulpverlening van de OCMW's.

CRIMINOLOGIE EN METHODOLOGIE

TOEGANG TOT MINDERJARIGE ONDERZOEKS-SUBJECTEN EN HET EFFECT VAN OUDERLIJKE TOESTEMMING: EEN EXPLORERENDE ANALYSE

'The task of the social scientist is to work for the right of people to have a voice and to be heard. In the case of children, 'age' is perhaps one of the most dominant factors used to discriminate against children being heard and listened to' (Christensen & Prout, 2002: 483).

Inleiding

Bij de studie van adolescente slachtoffers kunnen enkele specifieke ethische knelpunten opduiken. Morrow & Richards (1996) stellen dat de vraag naar ethische aspecten in sociaal onderzoek met minderjarigen kan teruggebracht worden tot de mate waarin kinderen beschouwd worden als verschillend of gelijkend aan volwassenen en het oordeel over de kwetsbaarheid van kinderen, hun (in)competentie en hun machteloosheid. Bij de studie van minderjarige slachtoffers duikt dan ook vaak het dilemma op tussen belangenbehartiging van minderjarigen (door het vergaren van kennis op basis waarvan adequate preventie en hulp kan geboden worden) en de bescherming van de rechten en het welzijn van de minderjarige onderzoeks-subjecten (Kopelman, 2000; Priebe, 2009).

Vanuit de idee het welzijn van minderjarige onderzoeks-subjecten te beschermen, worden ouders en verzorgers vaak gezien als best geplaatst om toestemming tot deelname aan onderzoek te verlenen of te weigeren. Dit vanuit de veronderstelling dat minderjarigen niet in staat zijn hierover zelf te beslissen en volwassenen beslissen in het belang van het kind. Ook in het onderzoek waarvan in dit artikel sprake is, werd op vraag van de ethische commissie van de faculteit Rechtsgeleerdheid UGent een brief tot toestemming aan de ouders voorgelegd¹. Er werd

¹ De ethische commissie stelde dat het onderzoek zich toespitst op minderjarigen die in vele gevallen een traumatische ervaring hebben opgedaan en de bevraging van deze jongeren dan ook niet kan worden verricht zonder ouderlijke toestemming.

een brief opgesteld met een antwoordstrook waarop kon ingevuld worden of hun zoon of dochter al dan niet toestemming kreeg tot deelname aan de enquête².

Hieronder willen we ingaan op de toegang tot minderjarigen voor het afnemen van een school survey en het effect van het vragen van ouderlijke toestemming op de non-respons. Deze analyse gebeurt aan de hand van een explorerende analyse van data afkomstig van een school survey inzake slachtofferschap bij mid-adolescenten (14-16 jaar).

Explorerende analyse van het effect van het vragen van ouderlijke toestemming op de non-respons

Bij het afnemen van een schoolsurvey waarvoor ouderlijke toestemming nodig is, is er eigenlijk sprake van drie cumulatieve selectieniveaus. Vooreerst is er een **selectie op schoolniveau**: niet alle scholen zijn bereid om mee te werken aan een enquête. Aan de hand van een lijst van de Gentse scholen op de website van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming, werden alle in Gent gelegen scholen aangeschreven die secundair onderwijs aanbieden voor de tweede graad. De selectie van de scholen gebeurde via een beschikbaarheidssteekproef: de scholen die het eerst reageerden, werden opgenomen in de survey. Gezien slechts enkele scholen na een eerste schriftelijke contactname reageerden, werden de scholen opnieuw gebeld en gemaïld tot we zo'n 2000 leerlingen zouden bereiken. Hierbij werd omwille van de stedelijke context prioriteit gegeven aan de scholen gelegen in de stad

Gent (Gent 9000) en werd in de mate van het mogelijke rekening gehouden met het onderwijstype. Uiteindelijk namen er van de 49 schoolafdelingen, slechts 9 deel.

Daarnaast kan de school, indien bereid tot deelname, niet bereid zijn *alle* klassen te bevragen.

Ten tweede is er dan een **selectie naar aanleiding van het vragen van ouderlijke toestemming**. Er werd aan de scholen gevraagd steeds te noteren hoeveel leerlingen in de klas zaten, hoeveel er aanwezig waren op het moment van de enquête, hoeveel toestemming hadden en hoeveel er uiteindelijk deelnamen. Gezien de werklust, werd dit niet door alle scholen genoteerd. Er zijn echter twee scholen waarvan we hierover een duidelijk beeld hebben. Uit onderstaande tabel kunnen we afleiden dat van de studenten die aanwezig waren op het moment van de survey voor beide scholen samen 46,31% geen ouderlijke toestemming had³.

Non respons	
Aantal lln afwezig op het moment van de survey	4,84% (21)
Aantal lln aanwezig zonder ouderlijke toestemming	46,31% (201)
Aantal lln enquête ingevuld zonder ouderlijke toestemming	- 2,53% (11)
Aantal lln enquête niet ingevuld wegens geen ouderlijke toestemming	43,78% (190)
Aantal lln enquête niet ingevuld	0,69% (3)
Totale non respons	49,31% (214)
Respons	
Aantal lln enquête ingevuld met ouderlijke toestemming	48,16%(209)
Aantal lln enquête ingevuld zonder ouderlijke toestemming	2,53% (11)
Totale respons	50,69 (220)
Totale steekproef school A en B (aantal lln in bevroegde klassen)	100% (434)

Ten slotte is er de **selectie op het niveau van de adolescent zelf**: de adolescent kan afwezig zijn op het moment van de survey of kan de enquête niet willen invullen. Voor school A en B geldt dat

2 Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen actieve en passieve toestemming. Passieve toestemming houdt in dat de ouders enkel dienen te antwoorden indien ze niet willen dat hun kind deelneemt aan het onderzoek. Bij actieve toestemming moeten alle ouders antwoorden, los van het feit of ze instemmen met de deelname van hun kind aan het onderzoek (Esbensen et al, 1999). In voorliggend onderzoek werd een actieve toestemming gevraagd. Dit om te vermijden dat uitgegaan werd van ouderlijke toestemming in gevallen waar de brief de ouders niet eens bereikte. De brieven werden immers via de scholen meegegeven aan de leerlingen.

3 Hiermee bedoelen we dat de leerlingen ofwel schriftelijk de weigering van hun ouders hadden of dat ze de brief niet terug mee hadden. Doordat de brieven op het moment van de klassikale afname door de leerkracht van dienst werden opgehaald en niet van alle scholen werden teruggekregen, hebben we geen zicht op de percentages die specifiek te wijten zijn aan actieve, schriftelijke weigering van de ouders, dan wel aan het niet terugbrengen van de brieven.

4,84% van de leerlingen van de bevroegde klassen afwezig was en 0,69% de enquête niet wilde invullen⁴.

Wanneer we bovenstaande tabel bekijken, kunnen we vaststellen dat de totale non-respons gegeneerd door weigering van de ouders, afwezigheid of weigering van de leerling 49,31% bedraagt, met inachtnaam van enkele leerlingen (2,53%) die de enquête invulden zonder ouderlijke toestemming⁵.

Discussie en conclusie

Naar aanleiding van een surveyonderzoek naar slachtofferschap onder mid-adolescenten, werd vastgesteld dat het vragen van ouderlijke toestemming voor deelname aan onderzoek een grote uitval in de hand kan werken. Dit betekent immers dat er naast de selectie op het niveau van de school (al dan niet willen meewerken) en de adolescent zelf (niet aanwezig zijn op het moment van afname, deelname weigeren), nog een derde selectieniveau optreedt. Naast de selectie op het niveau van de school, genereert vooral dit derde selectieniveau, de weigering van de ouders, een belangrijke uitval (43,78%).

Zoals hierboven reeds gesteld, worden ouders en verzorgers vaak gezien als best geplaatst om toestemming te verlenen of te weigeren vanuit de veronderstelling dat minderjarigen niet in staat zijn hierover zelf te beslissen en volwassenen beslissen in het belang van het kind. In artikel 12 van het Internationaal Verdrag van de Rechten van het Kind wordt echter gesteld dat de Staten die partij zijn, het kind dat in staat is zijn of haar eigen mening te vormen, het recht verzekeren die mening vrijelijk te uiten in alle aangelegen-

heden die het kind betreffen, waarbij aan de mening van het kind passend belang wordt gehecht in overeenstemming met zijn of haar leeftijd en rijpheid. Uit een studie naar de behoefte aan toestemming van ouders voor jongerenstudies in het medisch wetenschapsdomein blijkt bovendien dat slechts een minderheid van de ouders en de jongeren meent dat toestemming van ouders nodig is voor een anonieme survey (Sikand et al., 1997). Uit een studie van Heath et al. (2007) blijkt zelfs dat meer dan één onderzoeker reeds minderjarigen had gehad die koste wat kost aan een onderzoek wilden meewerken, ondanks de weigering van de ouders. Ten slotte kan de voorwaarde van ouderlijke toestemming adolescenten ook doen afzien van deelname aan onderzoek (Levine, 1995).

We kunnen dan ook de vraag stellen of alle minderjarigen per se toestemming moeten hebben van de ouders en of adolescenten niet de mogelijkheid geven zelf te beslissen al dan niet deel te nemen aan de studie (tenminste vóór het vragen naar toestemming van de ouders) niet kan gezien worden als een ondermijning van de autonomie van de adolescent (Heath et al., 2009). Aangezien mid-adolescenten van 14-16 jaar over het algemeen al een sterk zelfbewustzijn en een wereldvisie gevormd hebben en volop bezig zijn met de opbouw van onafhankelijkheid en zelfrealisatie (Bozhovich, 2004), kan gesteld worden dat deze het recht hebben om zelf te beslissen of ze willen deelnemen aan een studie en niet per se moeten beschermd worden tegen onderzoek inzake gevoelige onderwerpen (Priebe, 2009)⁶. Wanneer er dan al toestemming gevraagd wordt aan de ouders, die uiteindelijk instaan voor de zorg voor en het welzijn van hun zoon of dochter, is het vanuit kindrechtelijk standpunt aangewezen eerst de mening van de adolescent (of het kind) te vragen en daarmee ook rekening te houden.

Anderzijds willen we benadrukken dat het vragen van ouderlijke toestemming niet alleen kan

4 Er kunnen hier echter vragen gesteld worden bij de mate van vrijwillige deelname en informed consent. De autoriteitsrelatie tussen de leerkracht en de leerlingen en de gezamenlijke afname van een vragenlijst tijdens de schooluren kunnen immers afbreuk doen aan een volledige vrijwilligheid (Denscombe & Aubrook, 1992; Ellonen & Pösö, 2010).

5 Het was niet onze bedoeling adolescenten zonder ouderlijke toestemming te laten deelnemen. Gezien echter de vragenlijsten ingevuld werden zonder de aanwezigheid van de onderzoeker, werd een deel van de controle verloren.

6 Bovendien is er de vraag of volwassenen steeds in het belang van de minderjarigen beslissen (Kinard, 1985). Dit neemt echter niet weg dat de onderzoeker zelf verantwoordelijkheid draagt voor het welzijn van de respondent (zie infra).

gezien worden als een miskenning van het feit dat mid-adolescenten in staat zijn zelf te beslissen over deelname aan een onderzoek, maar het vragen van toestemming aan ouders ook kan leiden tot een vertekening van de resultaten. Niet alleen zorgt toestemming van ouders voor een grote uitval, dit kan ook leiden tot bias indien de uitval niet toevallig is. In voorliggend onderzoek beschikken we niet over socio-demografische gegevens van de adolescenten die geen toestemming kregen noch over gegevens met betrekking tot hun mate van slachtofferschap. Niettemin kunnen we ons afvragen of het vragen van ouderlijke toestemming niet mogelijks een uitval in de hand kan werken van adolescenten die disproportioneel behoren tot een risicogroep en in het geval van de studie van adolescenten slachtoffers, disproportioneel slachtoffer worden van criminaliteit (Esbensen et al., 1999; Helweg-Larsen & Bøving-Larsen, 2003). Anderman et al. (1995) komen immers op basis van gegevens omtrent de evaluatie van de impact van interventies gericht op het verminderen van gezondheidsrisico's tot de vaststelling dat adolescenten wiens ouders toestemming tot deelname geven, minder behoren tot minderheden, meer afkomstig zijn uit twee-oudergezinnen, naar betere scholen gaan en meer betrokken zijn in buitenschoolse activiteiten⁷. Een ander probleem betreffende het vragen van ouderlijke toestemming is dat de bevroegde topics ook zaken kunnen betreffen waarvan de adolescenten hun ouders niet op de hoogte stelden of niet willen stellen. Ten slotte kan het vragen van ouderlijke toestemming ook een effect hebben op de bereidheid van scholen om mee te werken aan het onderzoek: het meegeven van brieven, deze opnieuw ronselen en bij het afnemen van de enquête moeten rekening houden met deze toestemming of het gebrek eraan, zorgt immers

7 In dit onderzoek werd een brief voor de ouders opgesteld met 3 antwoordmogelijkheden: toestemming tot deelname, deelname weigeren of de brief niet terugsturen, wat leidde tot het afnemen van een beperkte survey. Anderman et al. (1995) vergeleken de sociodemografische gegevens van de adolescenten wiens ouders toestemming gaven met die van de adolescenten wiens ouders de brief niet terugstuurden.

voor een extra werklast waarop de school kan afknappen.

Wanneer geen ouderlijke toestemming gevraagd wordt, rijst de vraag welke maatregelen nodig zijn om op een ethisch verantwoorde manier jongeren te bevragen. Vooreerst is het in dat geval (nog) belangrijk(er) te zorgen voor een informed consent van de jongere zelf waarbij de jongere geïnformeerd wordt over de doelstelling van de studie en effectief de kans krijgt deelname aan het onderzoek te weigeren⁸. Daarnaast is het belangrijk dat anonimiteit en vertrouwelijkheid gegarandeerd worden (Christensen & Prout, 2002; Helweg-Larsen & Bøving-Larsen, 2003). Verder draagt de onderzoeker in dat geval (nog meer) verantwoordelijkheid voor het welzijn van de respondent en kan het in dit kader aangewezen zijn om te voorzien in professionele opvang voor respondenten die hieraan nood zouden hebben door de herinneringen en gevoelens die door een enquête betreffende een gevoelig onderwerp kunnen opgerakeld worden.

Kortom, zoals Levine (1995: 292) stelt: *'I believe the time is right to consider policy and practices regarding the ethics of research involving adolescents as research subjects'*.

Gerwinde Vynckier*

Bibliografie

- ANDERMAN, C., CHEADLE, A., CURRY, S., DIEHR, P., SCHULTZ, L. & WAGNER, E. (1995). Selection bias related to parental consent in school-based survey research. *Evaluation Review*, 19, 663-674.
- BOZHOVICH, L.I. (2004). Developmental Phases of Personality Formation in Childhood (III). *Journal of Russian and East European Psychology*, 42, 71-88.
- CHRISTENSEN, P. & PROUT, A. (2002). Working with Ethical Symmetry in Social Research with Children. *Childhood*, 9, 477-497.
- DENSCOMBE, M., & AUBROOK, L. (1992). 'It's just another piece of schoolwork': The ethics of question-

8 Dit is echter, zoals reeds vermeld in voetnoot 5, niet evident binnen een schoolcontext.

* Gerwinde Vynckier is als FWO-aspirant verbonden aan de Onderzoeksgroep Sociale VeiligheidsAnalyse, Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent.

naire research on pupils in schools. *British Educational Research Journal*, 18(2), 113-131.

ELLONEN, N., & POSO, T. (2010). Children's Experiences of Completing a Computer-Based Violence Survey: Ethical Implications. *Children & Society*, Published Online: 24 Mar 2010 (<http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/123329187/PDFSTART>).

ESBENSEN, F., MILLER, M., TAYLOR, T., HE, N. & FRENG, A. (1999). Differential Attrition Rates and Active Parental Consent. *Evaluation Review*, 23, 316-335.

HEATH, S., BROOKS, R., CLEAVER, E. & IRELAND, E. (2009). *Researching Young People's Lives*. London: Sage Publications.

HEATH, S., CHARLES, V., CROW, G. & WILES, R. (2007). Informed consent, gatekeepers and go-between: negotiating consent in child- and youth-orientated institutions. *British Educational Research Journal*, 33(3), 403-417.

HELWEG-LARSEN, K. & BOVING-LARSEN, H. (2003). Ethical issues in youth surveys: Potentials for conducting a national questionnaire study on adolescent schoolchildren's sexual experiences with adults. *American Journal of Public Health*, 93, 1878-1882.

KINARD, E.M. (1985). Ethical Issues in research with abused children. *Child Abuse & Neglect*, 9, 301-311.

KOPELMAN, L.M. (2000). Children as Research Subjects: A Dilemma. *Journal of Medicine and Philosophy*, 25(6), 745-764.

LEVINE, R.J. (1995). Adolescents as Research Subjects Without Permission of Their Parents or Guardians: Ethical Considerations. *Journal of Adolescent Health*, 17, 287-297.

MORROW, V. & RICHARDS, M. (1996). The Ethics of Social Research with Children: An Overview. *Children & Society*, 10, 90-105.

PRIEBE, G. (2009). *Adolescents' experiences of sexual abuse. Prevalence, abuse characteristics, disclosure, health and ethical aspects*, Child and Adolescent Psychiatry, Department of Clinical Sciences, Lund University.

SIKAND, A., SCHUBINER, H. & SIMPSON, P.M. (1997). Parent and Adolescent Perceived Need for Parental Consent Involving Research with Minors. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 151, 603-607.

NAAR EEN KWANTITATIEVE EVALUATIE VAN PROEFZORG? EEN VERKENNENDE STUDIE OP BASIS VAN RECIDIVEGRADEN EN OVERLEVINGSDUURANALYSE

Hoewel het doorvoeren van effectevaluatiestudies in de exacte wetenschappen een doodgewone zaak is, gebeurt dit in de sociale wetenschappen iets minder frequent. Door de overheid gevraagde effectmetingen van (preventie)projecten of interventies zijn nochtans in België niet nieuw (Cammaert & Ponsaers, 2006¹). Recent werd een onderzoek afgerond waarbij ondermeer werd gekeken naar de mogelijkheden tot kwantitatieve evaluatie van het project Proefzorg, een hulpverleningstraject dat kan worden opgelegd aan druggebruikende delinquenten². De trajecten die via proefzorg kunnen opgelegd worden, zijn *lange* en *korte proefzorg*³ (De Ruyver *et al.*, 2008⁴). Binnen dit traject wordt allerhande informatie bijgehouden van de cliënt. Een en ander heeft geleid tot de ontwikkeling van een preliminair meetinstrument⁵ dat door de onder-

- 1 CAMMAERT, F. & PONSAERS, P. (2006). Haalbaarheidsstudie : het bekijken van de mogelijkheden voor het monitoren van de effectiviteit van alternatieve sancties bij twee Antwerpse projecten voor 'harde kernjongeren' ADAM en U-Turn. *Panopticon*, 27(5), 66-71.
- 2 Dit project werd uitgevoerd in opdracht van Federaal Wetenschapsbeleid, door de onderzoeksequipes IRCP en SVA van de Universiteit Gent en de onderzoeksequipe van de *Service de criminologie* van de Universiteit van Luik en droeg als titel: Onderzoek naar essentiële en bijkomende randvoorwaarden voor interactie justitie en drughulpverlening (JUSTHULP).
- 3 Bij een *korte proefzorg* acht het parket enkel de doorverwijzing naar de hulpverlening noodzakelijk (eenmalig gesprek in de meldpunten). Bij een *lange proefzorg* acht het parket niet enkel de doorverwijzing maar tevens een behandeling én opvolging binnen de hulpverlening noodzakelijk (maximaal 6 maand opvolging).
- 4 DE RUYVER, B., COLMAN, C., DE WREE, E., VANDER LAENEN, F., REYNDERS, D., VAN LIEMPT, A., *et al.* (2008). *Een brug tussen justitie en hulpverlening. Een evaluatie van het proefzorgproject*. Antwerpen-Apeldoorn: Maklu.
- 5 Het eerste meetinstrument, dat door de huidige onderzoeksequipe aangevuld en verfijnd werd, liet toe een evaluatie van proefzorg door te voeren o.a. op basis van volgen-